

دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد پیوسته رشته معارف اسلامی و اقتصاد

بررسی فقهی-اقتصادی مدل های مختلف تکافل و ارائه مدل بهینه (کاربردی) برای اقتصاد ایران

دانشجو:

حسین ویسی

استاد راهنما:

دکتر محمدمهدی عسگری

استاد مشاور:

دکتر سعید صحت

شهریور 1398

با توجه به رشد بازارهای مالی در دنیا، ریسک ها و خطرات اقتصادی این بازارها نیز روز به روز در حال افزایش است. اقتصاددان ها همواره به دنبال راه حل مطمئنی بوده اند که این ریسک ها و خطرات را یا به حداقل برسانند یا بتوانند کاری کنند که احتمال وقوع ضرر در آینده را کاهش دهند در نتیجه می توان گفت بیمه یکی از موثرترین راه ها برای تبدیل نا اطمینانی های آینده به شرایط نسبتا مطمئن تر است که اگر نواقصی مانند اطلاعات نا متقارن که به سبب وجود آن باعث ایجاد کژمنشی و کژگزینی در این بازار می شد را نداشت می توان گفت که بهترین ابزار برای کاهش ضررهای ناشی از این ریسک ها در آینده بود. اما همین عامل باعث شده است که بازار بیمه با شکست مواجه شود و همواره دخالت دولت در این بازار وجود داشته باشد. در این پژوهش سعی شده است که علاوه بر تعریف بیمه از منظر اقتصادی و فقهی به بررسی این اشکالات در صنعت بیمه پرداخته شود و پس از توضیح و ارائه دلایلی که این صنعت نمی تواند بدون دخالت دولت به حیات خود ادامه دهد به ارائه یک جایگزین برای بیمه پرداخته شده است. این جایگزین یعنی تکافل نه تنها ایرادات اقتصادی صنعت بیمه را ندارد بلکه با موازین شرعی نیز تطابق بیشتری دارد و عقود مورد استفاده در صنعت تکافل همخوانی بیشتری با عقود اسلامی دارد.

Due to the growth of financial markets in the world, the risks and economic risks of these markets are increasing day by day. Economists have always sought reliable solutions to either minimize these risks and be able to do something to reduce the likelihood of future losses. As a result, it can be said that insurance is one of the most effective ways to turn future uncertainties into relatively safer conditions. Which was the best tool to reduce the losses caused by these risks in the future.

But this factor has caused the insurance market to fail and there is always government interference in this market. In this research, in addition to the definition of insurance from an economic and jurisprudential perspective, these problems in the insurance industry are examined and after explaining and presenting the reasons that this industry can not survive without government intervention, to provide an alternative to Insurance is paid. This alternative means that Takaful not only does not have the economic problems of the insurance industry, but also is more in line with the Shari'a standards, and the contracts used in the Takaful industry are more in line with Islamic contracts.

ج	مقدمه.....
2	فصل اول: کلیات پژوهش.....
3	1.1. مقدمه.....
3	1.2. بیان مسئله.....
4	1.2.1. مرور تکافل در بازار جهانی.....
5	1.2.2. مدل‌های مختلف تکافل.....
6	1.3. ضرورت و اهمیت.....
8	1.4. اهداف پژوهش.....
8	1.4.1. اهداف اصلی.....
8	1.4.2. اهداف فرعی.....
8	1.5. سؤالات پژوهش.....
8	1.5.1. سؤال اصلی.....
8	1.5.2. سؤالات فرعی.....
8	1.6. فرضیات.....
8	1.7. سابقه پژوهش :.....

فصل دوم تاریخچه بیمه و تکافل

12	2.1. مقدمه.....
12	2.2. زمینه‌های پیدایش بیمه.....
13	2.2.1. نیاز، محرک انسان.....
14	2.2.2. رویارویی با خطر.....
15	2.2.3. گزینه خوددوستی.....

2.2.4.	امنیت، یکی از نیازهای اساسی انسان.....	16
2.2.5.	تعاون و هم یاری، نیاز مشترک زندگی اجتماعی.....	17
2.2.6.	ذخیره سازی.....	19
2.3.	تاریخچه بیمه در ایران.....	20
2.4.	تعریف بیمه:.....	22
2.4.1.	از نظر واژگانی.....	22
2.4.2.	بیمه از دیدگاه حقوقی:.....	23
2.4.3.	تعریف بیمه از منظر فقهی.....	25
2.5.	نقش و ضرورت بیمه.....	26
2.6.	دلایل اقتصادی گسترش بیمه.....	26
2.6.1.	نزولی بودن مطلوبیت نهایی نسبت به درآمد.....	27
2.6.2.	پوشش ریسک.....	28
2.6.3.	انواع ریسک.....	29
2.6.4.	انواع ریسک و نحوه مواجهه با آنها.....	30
2.6.5.	مبانی مدیریت ریسک.....	30
2.7.	دلایل اقتصادی شکست بیمه.....	31
2.7.1.	کژگزینی.....	31
2.7.2.	کژمنشی.....	34
2.7.3.	مثال های مسأله کژمنشی.....	35
2.7.4.	تفاوت کژمنشی با کژگزینی.....	35
2.8.	تعریف تکافل.....	36
2.8.1.	تکافل از نظر لغوی.....	36
2.9.	خاستگاه و چگونگی پیدایش تکافل.....	37

2.9.1.	اصل العاقله به عنوان سستی قبیله‌ای.....	38
2.9.2.	شیوه پیامبر اسلام (ص).....	38
2.9.3.	مواد پیش‌بینی شده موجود در اولین قانون غیرمدون مدینه در ۶۲۲ پس از میلاد.....	38
2.9.4.	شیوه اصحاب پیامبر اسلام (ص).....	39
2.9.5.	توسعه بیمه طی قرن چهاردهم تا هفدهم میلادی.....	39
2.9.6.	توسعه بیمه در قرن نوزدهم.....	40
2.9.7.	توسعه بیمه در قرن بیستم.....	40
2.10.	ویژگی‌های تکافل در مقایسه با بیمه رایج.....	41
2.11.	چارچوب مفهومی تکافل.....	46
2.12.	شرکت‌های تکافل در کشورهای اسلامی.....	47
2.13.	نمونه‌هایی از شرکت‌های تکافلی در عصر حاضر:.....	50
2.13.1.	شرکت بیمه تکافلی خلیج:.....	50
2.13.2.	شرکت الاولی التکافل.....	51
2.13.3.	شرکت بیمه اسلامی تکافل.....	52
59	فصل سوم: بررسی فقهی اقتصادی مدل‌های مختلف تکافل.....	
3.1	مقدمه.....	60
3.2	سازو کار کلی و ارکان مدل‌های تکافل.....	60
3.3	الگوی تکافل مبتنی بر عقد مضاربه.....	64
3.3.1	تعریف فقهی عقد مضاربه.....	64
3.3.2	احکام مضاربه.....	64
3.3.3	الگوی عقد مضاربه در تکافل.....	65
3.4	الگوی تکافل براساس عقد وکالت.....	74

74	3.4.1. تعریف فقهی وکالت
75	3.4.2. تبیین وکالت
76	3.4.3. شرایط صحت وکالت
76	3.4.4. الگوی وکالت در تکافل
81	3.5. الگوی تکافل مبتنی بر وقف
81	3.5.1. تعریف فقهی وقف
82	3.5.2. الگوی وقف در تکافل از منظر اقتصادی
83	3.6. الگوی ترکیبی تکافل مبتنی بر وقف - مضاربه
93	فصل چهارم: مدل کاربردی و بهینه تکافل برای اقتصاد ایران
94	4.1. مقدمه
94	4.2. ضرورت‌های ایجاد صندوق تکافل در کشور
94	4.2.1. ضرورت‌های فقهی
96	4.2.2. ضرورت‌های اقتصادی
98	4.2.3. ضرورت راهبردی
101	4.3. عوامل تعیین سوددهی در شرکت‌های تکافلی
104	4.4. تحلیل مدل:
104	4.4.1. بررسی پایایی متغیرها
104	4.4.2. بررسی قابلیت اجرای مدل پانل دیتا
105	4.4.3. اثر تصادفی یا ثابت:
105	4.4.4. نتایج مدل
106	4.5. خلاصه و نتیجه گیری:
108	فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

مقدمه

با توجه به رشد بازارهای مالی در دنیا، ریسک ها و خطرات اقتصادی این بازارها نیز روز به روز در حال افزایش است. اقتصاددان ها همواره به دنبال راه حل مطمئنی بوده اند که این ریسک ها و خطرات را یا به حداقل برسانند یا بتوانند کاری کنند که احتمال وقوع ضرر در آینده را کاهش دهند در نتیجه می توان گفت بیمه یکی از موثرترین راه ها برای تبدیل نا اطمینانی های آینده به شرایط نسبتاً مطمئن تر است که اگر نواقصی مانند اطلاعات نامتقارن که به سبب وجود آن باعث ایجاد کژمنشی و کژگزینی در این بازار می شد را نداشت می توان گفت که بهترین ابزار برای کاهش ضررهای ناشی از این ریسک ها در آینده بود. اما همین عامل باعث شده است که بازار بیمه با شکست مواجه شود و همواره دخالت دولت در این بازار وجود داشته باشد. در این پژوهش سعی شده است که علاوه بر تعریف بیمه از منظر اقتصادی و فقهی به بررسی این اشکالات در صنعت بیمه پرداخته شود و پس از توضیح و ارائه دلایلی که این صنعت نمی تواند بدون دخالت دولت به حیات خود ادامه دهد به ارائه یک جایگزین برای بیمه پرداخته شده است. این جایگزین یعنی تکافل نه تنها ایرادات اقتصادی صنعت بیمه را ندارد بلکه با موازین شرعی نیز تطابق بیشتری دارد و عقود مورد استفاده در صنعت تکافل همخوانی بیشتری با عقود اسلامی دارد.

بدین منظور ابتدا در فصل اول کلیات این پژوهش بحث شده است. روش مورد استفاده، سوالات اصلی و فرعی، سابقه و پیشینه پژوهش و ... همگی از مواردی است که در فصل اول مورد بحث واقع شده اند. در فصل دوم به تعریف بیمه پرداخته شده است. بدین منظور ابتدا زمینه های شکل گیری بیمه از جمله نیاز، رویارویی با خطر، تعاون و همیاری و ... بحث شده است سپس تاریخچه صنعت بیمه در ایران مورد مطالعه واقع شده است. پس از آن به تعریف لغوی، حقوقی و فقهی بیمه پرداخته شده و دلایل اصلی رشد صنعت بیمه از منظر اقتصادی بررسی شده است در نهایت 2 ایراد اصلی صنعت بیمه یعنی کژمنشی و کژگزینی که عمدتاً ناشی از اطلاعات نامتقارن هستند بحث شده است در نهایت مثال هایی در مورد مساله کژمنشی و تفاوت عمده آن با کژگزینی به منظور تدقیق مطالب آورده شده است.

در ادامه فصل جایگزین اسلامی بیمه یعنی تکافل معرفی شده است بدین منظور ابتدا تکافل از نظر لغوی معرفی شده است سپس به بررسی چگونگی شکل گیری این صنعت در گذشته پرداخته شده و از زمان پیامبر تا کنون تکافل در طول تاریخ مورد مطالعه واقع شده است. در نهایت تفاوت های عمده تکافل بیمه رایج که باعث ایجاد تمایزهایی برای تکافل شده اند آورده شده است. این فصل با مثال هایی از شرکت های تکافلی که هم اکنون در دنیا مشغول فعالیت هستند به پایان می رسد اطلاعات موجود در ترازنامه این شرکت ها در مدل موجود در فصل چهارم و به منظور مشخص شدن شاخصه های سوددهی شرکت های تکافلی در دنیا مورد استفاده واقع شده اند.

در فصل سوم به بررسی فقهی اقتصادی مدل های اصلی تکافلی یعنی مضاربه، وقف و وکالت پرداخته شده است بدین منظور ابتدا هر کدام از این عقود از منظر فقهی تعریف شده اند سپس نحوه استفاده از این عقود در صنعت تکافل مطالعه شده است و تفاوت های عمده ای که استفاده از هر کدام از این عقود در صنعت تکافل ایجاد می کند به صورت نمودارهایی از نحوه چیدمان شرکت تکافلی آورده شده است در واقع در این فصل پس از مطالعه سازو کار کلی مدل های تکافل به بررسی تفاوت های موجود در مدل های مختلف تکافل که عمدتاً ناشی از عقد مورد استفاده در آنها یعنی مضاربه وقف و وکالت است پرداخته شده است.

در نهایت در فصل چهارم ابتدا ضرورت های ایجاد صندوق تکافل در کشور از منظر فقهی، اقتصادی و راهبردی بحث شده است و پس از آن با استفاده از داده های موجود در ترازنامه 10 شرکت تکافلی به مدت 10 سال با استفاده از مدل پانل دیتا شاخصه های سوددهی شرکت های تکافلی به صورت خلاصه استخراج شده است در نهایت با معرفی سازمان اوقاف و ویژگی های وقف در اقتصاد ایران و همچنین ویژگی های عقد مضاربه که عمدتاً باعث ایجاد همسوسازی انگیزه ها در تجارت می شود که به همین دلیل نیز ایرادات اصلی صنعت بیمه یعنی کژمنشی و کژگزینی از بین می رود مدل کاربردی برای اقتصاد ایران مدل ترکیبی وقف مضاربه ای معرفی شده است.

در فصل پنجم نیز پس از ارائه خلاصه ای فصول مختلف و بررسی جایگاه هر فصل در موضوع مورد مطالعه به ارائه ادله و راهکارهایی برای مدل مضاربه-وقفی در اقتصاد ایران پرداخته شده است.

فصل اول: کلیات پژوهش

1.1. مقدمه

امروزه با توجه به روزافزون شدن خطرات و ریسک‌های ناشی از مبادلات مالی و حتی معاملات روزمره نیاز جدی به صنعت بیمه در اقتصاد کشور دیده می‌شود. در چند روز اخیر بلایای طبیعی که در کشور اتفاق افتاده‌اند باعث شده است که خطرات و ریسک‌ها نه تنها در مبادلات مالی بلکه در تمام امور زندگی مردم جدی‌تر حس شود و باعث ایجاد نگرانی برای مردم شده است. در نتیجه افراد همواره می‌خواهند که حالت نا اطمینانی که ناشی از وجود این خطرها در جامعه است را کاهش دهند و یک درآمد مطمئن در صورت رخداد خسارت داشته باشند در حالی که صنعت بیمه نمی‌تواند کارایی لازم برای پاسخگویی به این نیاز را داشته باشد چرا که اولاً با توجه به نبود اطلاعات کافی در دسترس شرکت‌های بیمه این شرکت‌ها از رفتار افراد آگاهی لازم را ندارند و معمولاً آگاهی یافتن از این اطلاعات با هزینه‌های بالایی همراه است که باعث ایجاد هزینه برای شرکت بیمه و ملزم به بالا بردن حق بیمه می‌شود که باعث ایجاد ناکارایی در صنعت بیمه است از طرف دیگر همسو نبودن انگیزه‌های شرکت بیمه و افراد بیمه‌گذار همواره وجود دارد یعنی افراد بیمه‌گذار همیشه می‌خواهند خود را به گونه‌ای معرفی کنند که حق بیمه کمتری بپردازند و از خدمات بیمه‌ای بیشتری برخوردار باشند که در نهایت منجر به کژگزینی شرکت بیمه و کژمنشی افراد بیمه‌گذار می‌شود که هر دو باعث به زیان رسیدن شرکت بیمه خواهد بود. از طرف دیگر قراردادهای بیمه با موازین شرعی و اسلامی همخوانی ندارد و شبهه وجود غرر در آنها همواره وجود داشته است یعنی چون شرایط احتمالی است و معلوم نیست در آینده چه اتفاقی رخ خواهد داد نمی‌توان حق بیمه ثابت و یکسان دریافت کرد مساله‌ای که همه شرکت‌های بیمه امروزه آن را انجام می‌دهند. لذا نیاز به معرفی یک جایگزین برای بیمه در اقتصاد احساس می‌شود که هم اشکالات بیمه را نداشته باشد و هم مطابق با موازین شرعی و اسلامی باشد. در اسلام ساز و کار تکافل برای این کار در نظر گرفته شده است اما تا کنون در عرصه عمل در اقتصاد ایران از آن استفاده نشده است.

1.2. بیان مسئله

در حالی که طبق آمار گزارش تکافل جهانی مبلغی که به عنوان حق بیمه در شرکت‌های تکافلی گرفته می‌شود در سال 2015 با رشد دو رقمی 14 درصدی همراه بوده است و به عدد 14.9 میلیارد دلار رسیده است که بخش عمده آن ناشی از رشد تکافل عمومی بوده است.

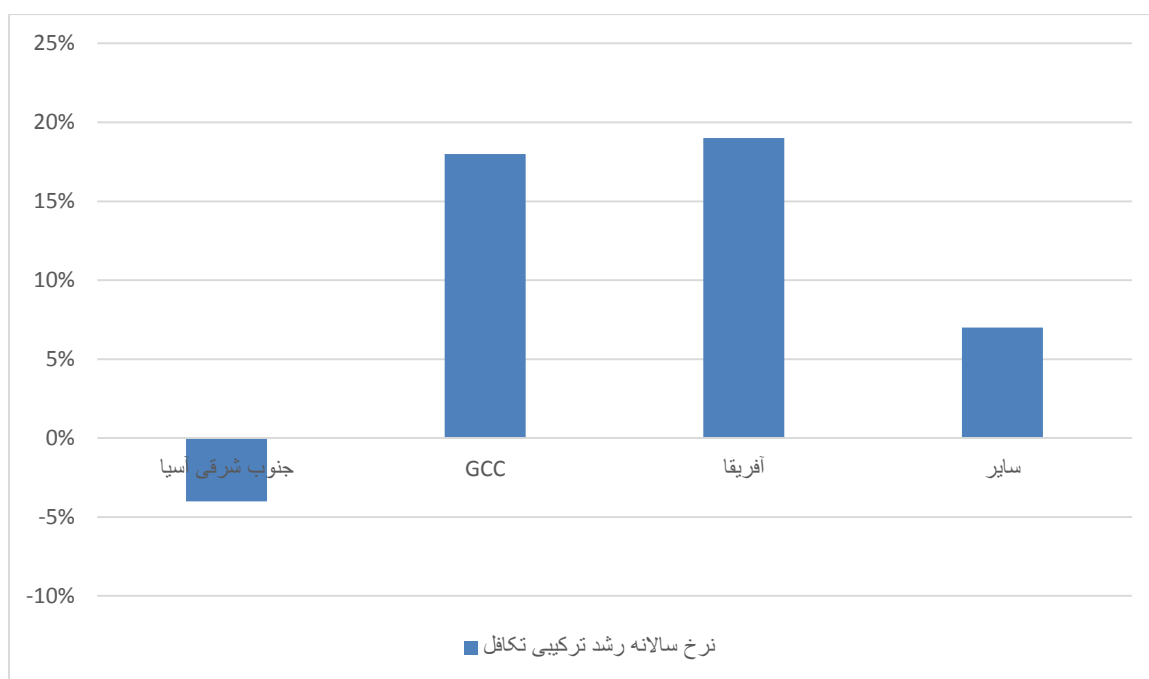
جدول 1-1 سهم تکافل خانواده و عمومی در کل دنیا

بخش	سهم بازاری	درآمد تخمین زده شده	نرخ رشد در سال 2015
تکافل عمومی	83٪	12.3 میلیارد دلار	17٪
تکافل خانواده	17٪	2.6 میلیارد دلار	1٪
جمع	100٪	14.9 میلیارد دلار	14٪

منبع: گزارش جهانی تکافل 2017

البته در کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس رشد ترکیبی سالانه از سال 2012 تا 2015 به عدد 18 درصد رسیده است که از رشد کل بیشتر است. این عدد برای کشورهای آفریقایی 18 درصد و برای کشورهای جنوب شرق آسیا -4 درصد و برای سایر کشورها نیز 7 درصد می باشد که نمودار زیر بیانگر آن است.

نمودار 1-1 نرخ رشد سالانه ترکیبی تکافل در مناطق مختلف دنیا

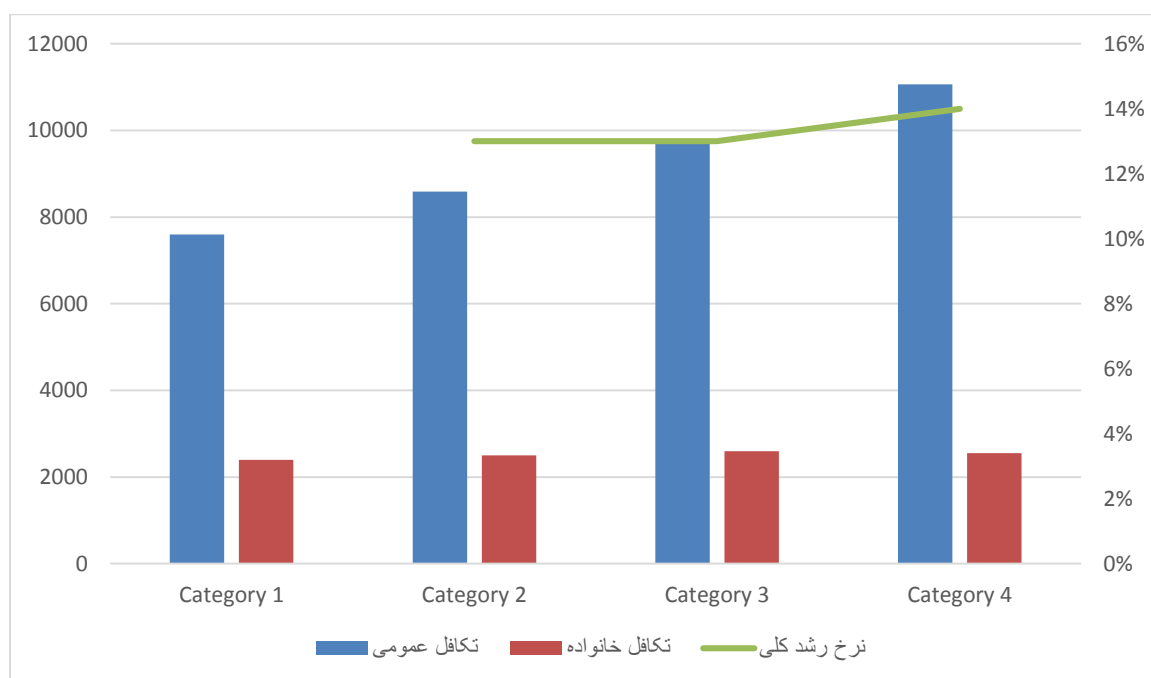
منبع: گزارش جهانی تکافل 2017

1.2.1. مرور تکافل در بازار جهانی

در دنیای امروز تکافل در برخی کشورها از جایگاه ویژه ای برخوردار است و در طول چهار سال گذشته نیز رشد داشته است طبق گزارش (گزارش جهانی تکافل 2017) در سال 2015، تکافل به صورت 17 درصد

تکافل خانواده و 83 درصد تکافل عمومی کاربرد داشته است همانطور که در نمودار زیر پیداست تکافل خانواده و عمومی تقریباً برای همه کشورها رشد داشته‌اند (ismail, 2017)

نمودار 1-2 رشد تکافل خانواده و عمومی از سال 2012 تا 2015 برحسب میلیون دلار

منبع: گزارش جهانی تکافل 2017

1.2.2. مدل‌های مختلف تکافل

مدل اولی که مورد بحث قرار داده شده مدل تکافل تعاونی است که ایده اولیه آن از برادری در اسلام و کمک به هم‌نوع نشأت گرفته است در این مدل افرادی که می‌خواهند از مزایای تکافل استفاده کنند هر کدام مبلغ حق تکافل خود را به یک صندوق واریز می‌کنند شرکت تکافلی پس از دریافت حق تکافل از مردم آنها را در محلی سرمایه‌گذاری می‌کند و پس از پایان سال و کم کردن هزینه‌های جاری شرکت سود به دست آمده را بین افراد تقسیم و طبق قرارداد مضاربه که در اسلام مطرح شده است تقسیم می‌کند که طبق آن کل مبلغ سود بین افراد تقسیم می‌شود و هیچ قسمتی از آن باقی نمی‌ماند. در این مدل طبق تئوری برادری که در اسلام پایه‌گذاری شده است افراد برای جبران ضرر یک نفر حاضرند قسمتی از مال آنها به وی بخشیده شود و در نهایت باقی‌مانده پول بین خودشان تقسیم شود. در مدل تعاونی مساله‌ای که بیش از همه چیز اهمیت دارد تعاون و همکاری بین اعضای آن است چرا که هر کدام از اعضا پذیرفته‌اند که بدون هیچ گونه چشم‌داشتی پول آنها

برای جبران ضرر فرد دیگری مصرف شود. البته این مدل در سودان کاربرد داشته ولی تقریباً هیچ شرکتی را نمی‌توان در سودان پیدا کرد که کاملاً بر این اساس کار کرده باشد. (معصوم، 2001)

مدل دوم مدل تکافل وکالتی است که عمدتاً در کشورهای خلیجی کاربرد داشته است تفاوت عمده این مدل با مدل قبلی این است که در این مدل افراد هنوز صاحب سپرده و اصل مال خود هستند ولی از طرف خود شرکتی را به عنوان وکیل در نظر می‌گیرند که امور مربوط به این قرارداد را برای آنها انجام دهد و شرکت در پایان سال به سهامداران خود یا همان افرادی که می‌خواهند تکافل داشته باشند گزارش مالی می‌دهد. البته ممکن است اصل تبرع را نیز به این مدل اضافه کنند که طبق آن افراد مال خود را به شرکت می‌بخشند و شرکت صاحب آن مال می‌شود. در این مدل شرکت تنها حق الوکاله دریافت می‌کند و به سود یا زیان منابع در پایان سال جاری کاری ندارد.

مدل سومی که در بحث تکافل مطرح می‌شود مدل تکافل وقفی است که در آن از منفعت یک سرمایه وقفی هزینه‌های شرکت تکافلی و خسارت‌های افراد تأمین می‌شود در نهایت سود نهایی سالانه نیز به حساب شرکت واریز می‌شود بر اساس یکی از قراردادهای اسلامی بین افراد تقسیم می‌شود. (سلمان، 2012)

البته نمی‌توان مدل‌های تکافلی را تنها در همین چند مدل خلاصه کرد و مدل‌های ترکیبی از این سه نیز وجود دارد برای مثال مدل تکافل وکالت وقفی، وکالت مضاربه‌ای و ... نیز وجود دارند اما پایه و اساس همه مدل‌ها همین سه نوع است.

در عمل از مدل‌های مختلف تکافل در کشورهای اسلامی استفاده شده است انتخاب اینکه کدام مدل از تکافل استفاده بشود به عوامل زیادی بستگی دارد برای مثال عواملی مثل اهداف تجاری سهامداران، احکام محققین اسلامی، تأثیر قوانین و مقررات، بهره‌وری عملیاتی، خط تجارت بین تکافل عمومی و خانواده و اهداف قیمت گذاری را می‌توان نام برد که در انتخاب مدل مورد استفاده در عمل دخیل هستند.

1.3. ضرورت و اهمیت

هم اکنون تکافل در کشورهای هم‌چون مالزی و کشورهای خاور میانه از بازار خوب و فزاینده‌ای برخوردار است. در حال حاضر بیش از 130 شرکت تکافلی در دنیا وجود دارد که مشغول فعالیت هستند که تقریباً نیمی از آنها در بازار کشورهای متحد خلیج (GCC) مثل بحرین، عمان، قطر، امارات و عربستان سعودی تأمین مالی می‌شوند. در این کشورها نرخ رشد تکافل بسیار بیش از بیمه‌های متعارف کنونی در این منطقه است. به

گونه‌ای که با احتساب تکافل در این کشورها انتظار می‌رود که بازار تکافل در چند سال آینده با همین نرخ توسعه و رشد اقتصادی نزدیک به ارزش 4 میلیارد دلار می‌رسد در حالی که هم اکنون تنها 170 میلیون دلار است. در برخی کشورها که اکثریت جمعیت آنها مسلمان هستند مثل بنگلادش، نیجریه، پاکستان و مصر تکافل می‌تواند حتی در همین مراحل ابتدایی شکل‌گیری از وسعت خوبی برخوردار باشد. در کل بازارهای بدون استفاده زیادی وجود دارد که ضریب نفوذ بیمه در آنها به 2 درصد هم نمی‌رسد در کل دنیا تخمین‌هایی وجود دارد که می‌گوید تکافل با نرخ رشد 20 درصد در حال رشد است در حالی که حق بیمه‌های متعارف هم اکنون با نرخ 2.5 درصد رشد می‌کند. موودی پیش‌بینی کرده است که در سال 2015 ارزش بازار تکافل نزدیک به 7 میلیارد دلار خواهد رسید. این باعث شده است که شرکت‌های رتبه‌بندی جهانی اهمیت ویژه‌ای به شرکت‌های تکافلی بدهند چرا که نه تنها بازار آنها در حال رشد بلکه در کشورهای اسلامی مطمئناً این بازار منطبق با شریعت است و امکان رشد بیشتری دارد در حالی که بیمه در کشورهای اسلامی به خاطر مسائل و مشکلاتی که از نظر فقه و شریعت دارد امکان رشد بیشتری ندارد و تکافل جایگزین خوبی برای بیمه خواهد بود چرا که از نظر حکومتی فرق چندانی با بیمه ندارد و صرفاً به خاطر منطبق بودن با شریعت می‌تواند رشد خوبی داشته باشد. (Coopers, 2008)

اما در اقتصاد ایران این مبحث هنوز مغفول مانده است هرچند مقالاتی در این حوزه نوشته شده و انواع مدل‌های تکافل به مرور بحث و بررسی شده‌اند اما تنها یک پایان‌نامه در این زمینه وجود دارد که به بررسی نهادهای تکافل در کشورهای اسلامی پرداخته است و در نهایت نهادهای لازم از جمله قانون تکافل و ... در ایران را برای ایجاد شرکت‌های تکافلی بررسی کرده است.

اما در این پژوهش علاوه بر بررسی و مقایسه مدل‌های متخلف تکافل در کنار هم مدل کاربردی تکافل برای اقتصاد ایران ارائه می‌شود یعنی ابتدا مدل‌ها مختلف تکافل را که در کشورهای اسلامی کاربرد داشته‌اند بررسی، ضعف‌ها و نقاط قوت هر کدام از مدل‌ها در کشورهای اسلامی و میزان استفاده از آنها در هر کشور محاسبه می‌شود سپس با استفاده از اطلاعات بدست آمده و استفاده از ترازنامه‌های شرکت‌های تکافلی مطرح در دنیا شاخصه‌های سوددهی شرکت‌های تکافلی محاسبه می‌شود و سپس از طریق این شاخصه‌ها به ارائه مدل تکافلی کاربردی برای اقتصاد ایران پرداخته خواهد شد.

1.4. اهداف پژوهش

1.4.1. اهداف اصلی

هدف اصلی از اجرای این پژوهش ارائه مدل کاربردی تکافل برای اقتصاد ایران می‌باشد.

1.4.2. اهداف فرعی

هدف فرعی این پژوهش نیز ارزیابی و بررسی فقهی-اقتصادی مدل‌های مختلف تکافل از جمله وقف، مضاربه و وکالت است.

1.5. سؤالات پژوهش

1.5.1. سؤال اصلی

مدل کاربردی و بهینه تکافل برای اقتصاد ایران چیست؟

1.5.2. سؤالات فرعی

تجزیه و تحلیل مدل‌های مختلف تکافل بر اساس میزان کاربرد و سوددهی در کشورهای اسلامی چگونه بوده است؟

1.6. فرضیات

این پژوهش به سبب اکتشافی بودن موضوع، فرضیه ندارد.

1.7. سابقه پژوهش :

1- محمدی مهر (1385)، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی نظام بیمه و تأمین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام» دو نظام تأمین اجتماعی و تکافل را از جنبه‌های گوناگون مورد مقایسه قرار داده و به این نتیجه رسیده است که امکان جانشینی نظام تکافل مصطلح به جای بیمه‌ی متعارف وجود دارد.

2- سید محسن فاضلیان، مجتبی کاوند و محسن اسمعیلی گیوی (1387)، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی فرآیند تکافل اتکایی، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو» پس از بررسی بیمه‌ی اتکاییو تکافل اتکایی به بحث درباره‌ی موانع عملیاتی پیش روی صنعت تکافل اتکایی که از جمله موانع قانونی و موانع فنی می‌باشد، پرداخته است.

3- آکوب (2009) در مقاله‌ای با عنوان «بیمه‌ی اتکایی و تکافل اتکایی» ابتدا به معرفی بیمه‌ی اتکایی و قراردادهای مورد استفاده در بیمه‌ی اتکایی پرداخته و سپس به بحث تکافل اتکایی می‌پردازد و مدل‌های مورد استفاده در تکافل اتکایی را مطرح می‌نماید.

- 4- وحید اختر (2009) در پایان‌نامه دکتری خود با عنوان «فرصت‌های بالقوه‌ی تکافل در پاکستان: الگوی تحول‌آفرین و عملیاتی» با بررسی وضعیت بازار تکافل در دنیا و مقایسه‌ی آن با بیمه‌ی متعارف، به پیش‌بینی موفقیت تکافل در پاکستان پرداخته است.
- 5- معصوم بالله (2009) در مقاله‌ای با عنوان «چارچوب تکافل اتکایی» به مفهوم و ماهیت تکافل اتکایی پرداخته است. وی سپس اهداف و کارکردهای تکافل را بیان نموده و تفاوت‌های بیمه‌ی اتکائی و تکافل اتکائی را تشریح کرده است.
- 6- سراج‌زاده (1388) در پایان‌نامه‌ای تحت عنوان «تحلیل نظری مقایسه‌ای بیمه‌ی متعارف و تکافل» پس از مقایسه‌ی بین بیمه‌ی متعارف و تکافل به این نتیجه رسیده است که تکافل و بیمه از این جهت که هر دو پوشش ریسک می‌دهند به یکدیگر شباهت دارند. عمده‌ی تفاوت بیمه‌ی متعارف و تکافل در سازوکار اجرایی است. این تحقیق حاکی از این است که امکان جانشینی تکافل با بیمه‌ی متعارف وجود دارد و ایجاد تکافل در کنار بیمه به عنوان مکمل ضروری است.
- 7- ناطق (1388) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «امکان‌سنجی ایجاد مؤسسات بیمه‌ی اسلامی در جمهوری اسلامی ایران با توجه به موازین فقه امامیه» به بررسی فعالیت شرکت‌های تکافلی از منظر شرع پرداخته و شرعی بودن فعالیت شرکت‌های تکافل با توجه به موازین فقه امامیه را اثبات کرده است.
- 8- محمد مهدی عسگری و اسمعیلی گیوی (1388) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل نظری مقایسه‌ای ساختار بیمه‌های عمر در نظام تکافلی اسلام و بیمه‌های متعارف» در شماره‌ی 32 فصلنامه‌ی اقتصاد اسلامی به مقایسه‌ی تکافل خانواده و بیمه‌ی عمر رایج از نظر منافع پرداخته‌اند.
- 9- دیوید پیس، رییس وقت جهانی بیمه در مقاله‌ی «تکافل خرد می‌تواند رونق بگیرد» به نقش بی‌بدیل زنان در گسترش فرهنگ بیمه در خانواده و جلب همکاری همسرانشان پرداخته است و از بین مؤسسات توزیع تکافل خرد (مؤسسات تأمین مالی خرد اسلامی، مؤسسات تخصصی و بانک‌های اسلامی)، بانک‌های اسلامی را عامل توزیع موفق‌تری ارزیابی می‌کند و ارائه‌ی محصولات تکافل خرد را از طریق بانک تکافل توصیه می‌کند.
- 10- اسمعیلی گیوی (1389) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «مقایسه‌ی کارایی بیمه‌ی اسلامی (تکافل) و بیمه‌ی متعارف با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی» سه فرضیه مطرح نموده است و با استفاده از آن‌ها به این

نتیجه رسیده است که اگرچه کارایی بیمه‌ی متعارف از بیمه‌ی اسلامی (تکافل) بیش‌تر است، اما کارایی بیمه‌ی اسلامی (تکافل) عمر از بیمه‌ی متعارف عمر بیشتر می‌باشد.

11- عظیم‌زاده آرانی (شهریور 1391) در پایان‌نامه‌ی خود به تحلیل مقایسه‌ای بین بیمه‌ی اتکایی و تکافل اتکایی پرداخته است و در بخش پایانی این نگارش به ارائه‌ی پیشنهاداتی جهت اجرایی کردن تکافل اتکایی در کشور پرداخته است. وی نتیجه‌گیری کرده است که تکافل اتکایی نسبت به بیمه‌ی اتکایی به خاطر مشارکت همه‌جانبه، از شفافیت و افشای بیش‌تر و نااطمینانی کم‌تری برخوردار است.

12- مقاله‌ای با عنوان «مبانی نظری الگوی تکافل و ساختار عملیاتی آن» در پژوهشکده بیمه (1392) تهیه گردیده که به بررسی مبانی نظری و ساختار اجرایی تکافل پرداخته و سپس با بررسی الگوهای متعارف تکافل در جهان به تبیین ماهیت عقد تکافل پرداخته است. در بخش دیگری از این نوشتار به تحلیل مبانی نظری تکافل از منظر فقه امامیه و عامه پرداخته شده است.

2. فصل دوم: تحلیل نظری مبانی بیمه و تکافل

2.1. مقدمه

در این فصل ابتدا به تعریف بیمه از منظر فقهی و اقتصادی پرداخته خواهد شد سپس دلایل گسترش و شکست بیمه مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت در نهایت به معرفی تکافل از نظر لغوی و اصطلاحی پرداخته می شود و خاستگاه این صنعت از ابتدا تا کنون مورد مطالعه واقع می شود و در نهایت چند شرکت تکافلی به عنوان نمونه معرفی می شوند که داده های مدل این پژوهش عمدتاً از این شرکتها اخذ شده است.

2.2. زمینه های پیدایش بیمه

بیمه در شکل امروزی آن، پدیده ای نو در عرصه زندگی اجتماعی و اقتصادی بشر است، یکی از مظاهر تمدن بشری و از جمله نیازهای اساسی زندگی انسان امروزی به شمار می آید که عرصه های گوناگون زندگی را پوشش می دهد و دارای نظام خاص حقوقی و سیستم مدیریتی مبتنی بر اصول فنی و علمی است. بیمه هم چون بسیاری از پدیده های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، دارای زمینه های ریشه دار تاریخی است که در آغاز، به شکل ابتدایی و ساده پدید آمده، به مرور، شکل گرفته، باگذشت زمان، متأثر از متغیرهایی چون گسترش تجارت و ازدیاد خیلر، بر اساس نیازها و مقتضیات زمان، رشد و توسعه یافته و امروزه به صورت یک پوشش و جریان فراگیر اجتماعی و نهاد بزرگ اقتصادی درآمده است.

همراه با گسترش بیمه، عقلاً و قانون گذاران به منظور قانونمند ساختن و مشخص نمودن حدود میدان عملیاتی بیمه و آثار و تعهدات و حقوق ناشی از عملیات و عقد بیمه، قوانین و مقررات حقوقی قرارداد بیمه را تدوین کرده اند. دانش مدیریت بیمه ای نیز همپای تحولات و پیچیدگی جوامع بشری و گسترش حوزه فعالیت بیمه ای، به صورت دانش فنی و تخصصی درآمده است. بیمه امروز به تکنیک های ماهرانه و دانش مبتنی بر اصول و آمار ریاضی، برای رهبری و مدیریت مواجهه با ریسک، در امر بیمه نیازمند است. از این رو، صنعت بیمه، اکنون بسیار پیچیده و گسترده شده است.

در عصر کنونی، شرکت های بیمه، از نهادهای مهم اقتصادی در بازار سرمایه های جهانی، در کنار دیگر نهادهای مالی، در امر تهیه و تخصیص سرمایه و کمک به تأمین مالی واحدهای اقتصادی، در کانون توجه مدیران اقتصادی جامعه هستند.

از آنجاکه تاریخ هر پدیده، نمایانگر علل پیدایش و چگونگی تحول و پیشرفت آن پدیده و شناسانده اهمیت، ارزش و محتوای آن است، از این رو، تحلیل گران در بررسی و تحلیل تاریخی موضوعات مختلف اجتماعی،

اقتصادی، فرهنگی و دینی، به زمینه‌ها، مبانی، علل پیدایش، سیر تحول و پیشرفت، ادرار و مراحل تکامل آن موضوع، اهمیت و ارزشمندی و جایگاه، تحلیل ماهیت و طبیعت آن و دلیل نیازمندی انسان به آن پدیده می‌پردازند.

در این بخش، زمینه‌های پیدایش بیمه، به لحاظ عوامل درونی و بیرونی و سیر تحول و پیشرفت آن، بررسی می‌شود.

2.2.1. نیاز، محرک انسان

فعالیت‌های انسان، ناشی از نیازهای او است. پدیده‌های اجتماعی و اقتصادی، در نیازهای اولیه بشر ریشه دارد و نیاز، اساسی‌ترین عامل حرکت و قوی‌ترین انگیزه انسان برای فعالیت‌های گسترده در صحنه‌های زندگی او است.) تأسیس و پیدایش نهادهای اجتماعی، ناشی از احساس نیاز در زندگی فردی و اجتماعی بوده است که در آغاز، به شکل ساده و محدود پدید آمده و با فعالیت‌های تدبیری خردمندان و خلاقیت و ابتکار انسان‌ها توسعه یافته است.

نیازها، اعم از مادی و معنوی، و گرایش‌ها، اعم از غریزی یا متعالی، مبنا و زمینه‌ساز پیدایش تأسیسات اجتماعی، حقوقی، هنری و دینی و نهادهای وابسته به آن‌ها بوده است که نخستین مظاهر آن، ابتدایی و ساده بوده و به موازات گسترده‌گی و پیچیدگی روابط و مناسبات اجتماعی و تنوع‌طلبی انسان‌ها، توسعه یافته است. پیدایش معاملات، قراردادهای، حقوق و تعهدات، تدوین قانون، تشکیل دولت و سازمان قضایی، ایجاد دیوان و سازمان اداری و مؤسسه‌ها و مراکز اقتصادی، مظاهر پیچیده و سنجیده و پیشرفته همان نیازهای اولیه بشر است. اهمیت و تأثیر نیازها و انگیزه‌ها در پیشبرد زندگی، بدین گونه است که انگیزه‌های انسان، آگاهانه یا ناخودآگاه، بر پایه نیازهایش استوار است و نیازها معمولاً باعث پدید آمدن رفتارها می‌شوند و رفتارها نیز به پدید آمدن نیاز دیگری می‌انجامند و بدین ترتیب، صحنه زندگی انسان، لبریز از حرکت، هیجان، نیاز جدید و تحول می‌شود. تلاش‌های انسان، به‌طور کلی، در دو زمینه انجام می‌گیرد:

الف) برای تأمین خواسته‌ها و نیازها.

ب) برای زدودن آثار سوء و زیان‌بار حوادث و خطرهایی که انسان با آن‌ها روبه‌رو و درگیر بوده است. انسان برای تأمین خواسته‌هایش و رفع موانع رسیدن به اهدافش، در طول تاریخ، به تلاش و کوشش مستمر دست یازیده است. نیاز موتور حرکت انسان، در صحنه فعالیت‌های فردی و اجتماعی او بوده است. نیاز از ناداری و کمبود برمی‌خیزد. انسان چون ندارد، می‌کوشد تا به دست آورد و چون خطری زندگی او را تهدید